

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки економічних наук, професорки, проректорки з наукової роботи Національного університету «Чернігівська Політехніка»

Маргасової Вікторії Генадіївни

на дисертаційну роботу

Дуванової Оксани Сергіївни

на тему «Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації», виконану на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

за спеціальністю 051 «Економіка»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи.

Починаючи з 2014 року реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади створила нові можливості для розвитку територіальних громад в Україні. В результаті були утворені нові територіально-адміністративні одиниці та райони, а сама реформа вважається однією з найуспішніших з українських реформ. Запровадження адаптованої європейської моделі місцевого самоврядування наблизило Україну до стандартів Європейського Союзу, що, в тому числі, допомогло отриманню статусу країни-кандидата на вступ до ЄС 23 червня 2022 року.

Водночас трансформаційні зміни в системі місцевого самоврядування супроводжуються низкою ризиків, пов'язаних з децентралізацією та адміністративно-територіальною реформою. Це включає інституційні, ресурсні, соціально-демографічні бар'єри, які необхідно враховувати при розробці та реалізації механізмів розвитку територій. Зростає необхідність ефективного використання ендогенного соціально-економічного потенціалу та модифікації управління трансформаційними процесами в економіці громад. У цьому контексті кооперація відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад. Вона сприяє ефективному використанню місцевих ресурсів, активізації населення для вирішення власних потреб та інтересів, а також підвищенню ефективності місцевих інститутів публічної влади. Розвиток кооперації в територіальних громадах сприятиме успіху України на шляху до європейської інтеграції та побудови демократичного суспільства.

Зважаючи на вищезазначене, дисертаційна робота Дуванової О.С., присвячена поглибленню науково-методичних підходів щодо дослідження ролі кооперації у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад в умовах реалізації реформи децентралізації, має високий рівень актуальності, теоретичної та практичної значущості.

2. Зв'язок теми дисертаційної роботи з науковими планами, програмами, фундаментальними та прикладними дослідженнями.

Дисертаційна робота Дуванової О.С. виконувалась відповідно до тематики фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт Сумського державного університету, в яких здобувачка приймала участь як відповідальних виконавець. За темою «Розробка науково-методичних засад та практичного інструментарію фінансової політики сталого розвитку об'єднаних територіальних громад» (номер державної реєстрації: 0117 U 003935) нею проведено три дослідження: запропоновано методичний підхід щодо моделювання впливу соціально-економічних факторів на процес добровільного утворення об'єднаних територіальних громад в контексті реформи децентралізації; вдосконалено підхід до визначення економічних детермінант рівня фінансової спроможності територіальних громад та регіонів України, а також проведено аналіз стратегії об'єднаних територіальних громад Сумської області на їх відповідність пріоритетам сталого розвитку. За темою «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій у цифровому суспільстві: моделювання впливу на регіональну та національну безпеку» (номер державної реєстрації: 0121 U 109553) здобувачкою досліджено підхід до участі об'єднаних територіальних громад у Глобальній мережі міст, що навчаються, в контексті розвитку відносин співпраці та обміну досвідом; за темою «Реформування системи освіти впродовж життя в Україні для запобігання трудовій еміграції: коопетиційна модель інституційного партнерства» (номер державної реєстрації: 0120 U 102001) авторкою досліджено коопетиційні моделі управління та місце кооперації (партнерства) в симбіотичних відносинах коопетиції.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їхня достовірність.

У дисертаційній роботі Дуванової О.С. представлені наукові положення, висновки та рекомендації, що відрізняються значущим рівнем наукової новизни та підтверджують особистий внесок дисертанта у розвиток науково-методичних засад і практичного інструментарію щодо обґрунтування ролі кооперації як чинника сталого розвитку територіальних громад. Практична цінність отриманих наукових результатів підтверджується їх апробацією на 15 науково-практичних та міжнародних конференціях, а також публікаціями в монографіях та журналах, що індексуються міжнародними базами даних. Робота містить глибокий та змістовний аналіз наукових джерел, нормативної бази і статистичних даних.

Варто відзначити коректність формулювання об'єкта і предмета дослідження, чітке визначення завдань, що дозволило авторці провести якісне дослідження і отримати науково-практичні висновки та рекомендації.

Досягнення поставленої мети дисертаційної роботи здійснювалось за допомогою поєднання загальнонаукових: наукова абстракція, аналіз, синтез,

логічне узагальнення, індуктивний та дедуктивний методи, структурна декомпозиція, та спеціальних методів дослідження: компаративний та бібліометричний методи, кореляційно-регресійний аналіз, метод метчингу, метод різниць, метод найменших квадратів, таксономічний метод, багатофакторний регресійний аналіз. Емпіричні розрахунки та моделювання в роботі здійснено з використанням пакетів статистичного аналізу даних Stata та MS Excel, бібліометричний аналіз – за допомогою інструментарію VOSviewer v.1.6.15. Використання зазначених методів є обґрунтованим та логічним відповідно до поставлених дисертанткою завдань.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Дуванової О.С. доповнюють, розвивають та удосконалюють науково-методичні підходи оцінювання впливу фактора кооперації на сталий розвиток територіальних громад.

4. Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні.

Проведений аналіз змісту дисертаційного дослідження Дуванової О.С., а також його гіпотез, результатів та висновків дозволяє стверджувати, що запропоновані здобувачем напрацювання містять в собі наукову новизну та засвідчують особистий внесок автора у вирішенні науково-прикладної задачі щодо розроблення нових та вдосконалення існуючих науково-методичних засад дослідження ролі кооперації у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад в умовах реалізації реформи децентралізації.

Вагому наукову цінність має вперше висунута та емпірично підтверджена гіпотеза, що міжмуніципальне співробітництво територіальних громад є фактором впливу на детермінанти сталого місцевого розвитку. Позитивний вплив збільшення чисельності громад, що уклали договори міжмуніципального співробітництва на показники економічної, екологічної та соціальної складової сталого розвитку підтверджено методами багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу.

Авторкою розроблено комплексну систему порівняння рівнів фінансової спроможності громад та регіонів України в умовах проведення реформи децентралізації та укрупнення територіальних одиниць. Для цього дисертанткою запропоновано вдосконалений методичний підхід до визначення економічних детермінант рівня фінансової спроможності територіальних громад та регіонів України, як фактору сталого місцевого розвитку. Зазначений підхід розмежовує детермінанти на економічні стимулятори та дестимулятори і базується на побудові інтегральних індексів фінансової спроможності економічного розвитку.

Заслуговують на увагу вдосконалені методичні засади обґрунтування впливу соціально-економічних факторів діяльності суб'єктів господарювання на процес добровільного утворення об'єднаних територіальних громад. Запропонований авторкою підхід базуються на факторному аналізі панельних даних із побудовою кореляційно-регресійних моделей оцінювання, що дозволило встановити характер зв'язку і силу впливу соціально-економічних

факторів на процес добровільного об'єднання територіальних громад та виокремити додаткові критерії оцінки рівня спроможності територіальних громад для їх врахування при розробленні стратегічних планів та стратегій розвитку об'єднаних територіальних громад.

Цінним в контексті поглиблення досліджень понятійного-категоріального апарату є обґрунтування структурно-функціональних взаємозв'язків понять кооперації та сталого місцевого розвитку, що було реалізовано із використанням методів бібліометричного аналізу та інструментарію VOSviewer v.1.6.10 та Scopus Citation Overview tool. У роботі поглиблено теоретичне розуміння змістовно-контекстуальних, еволюційно-часових та просторових перспектив розвитку наукового ландшафту з питань кооперації та її взаємозв'язку з проблематикою сталого розвитку територіальних громад.

Серед наукових здобутків автора варто відзначити поглиблені методичні засади для побудови концептуальної моделі формування кооперативних зв'язків територіальної громади, яка охоплює два рівні: внутрішньомуніципальний та міжмуніципальний. Це дозволило запропонувати комплексний підхід до аналізу кооперації на всіх рівнях економіки територіальної громади, включаючи органи місцевого самоврядування сіл, селищ і міст, кооперативи та суб'єкти господарювання. Такий підхід сприяє системній взаємодії між цими суб'єктами, що активізує розвиток громади через оптимізацію її внутрішніх ресурсів.

Заслужують на увагу результати, отримані авторкою у процесі дослідження впливу агрокооперативів на сталий розвиток сільськогосподарських територій. З цією метою у роботі запропоновано науково-методичний підхід, що базуються на поєднанні методу різниць (difference-in-differences) та множинного регресійного аналізу на основі методу найменших квадратів. Це дозволило формалізувати позитивний вплив агрокооперативів на показники соціально-економічного розвитку та показники розвитку сталого сільського господарства, що є підставою для формування державної, регіональної і місцевої політики стимулювання створення агрокооперативів в сільських громадах України.

5. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів.

Результати вивчення дисертаційної роботи та опублікованих праць підтверджують значущість отриманих наукових результатів, що засвідчується можливістю широкого застосування розробленого в дисертації науково-методологічного інструментарію як у подальших наукових дослідженнях, так і в практичній діяльності.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в розробці нових та вдосконаленням існуючих науково-методичних підходів щодо дослідження ролі кооперації у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад в умовах реалізації реформи децентралізації.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення дисертації були доведені до рівня методичних розробок та

рекомендацій. Ці рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності державного управління, розробки стратегій та програм розвитку сільських територій, а також планів розвитку громад органами державної влади; для формування програм та стратегій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць органами місцевого самоврядування; для підвищення кваліфікації членів сільськогосподарських кооперативів та інформування громадськості про переваги кооперації агрокооперативами; а також профільними асоціаціями та громадськими об'єднаннями для моніторингу прогресу реформи децентралізації.

Варто зазначити, що окремі результати дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання дисциплін «Міжнародні бізнес-комунікації» (акт від 05.06.2024 р.).

6. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях.

Наукові положення та результати дисертаційного дослідження Дуванової О.С. опубліковані у 27 наукових працях, загальним обсягом 9,01 друк. арк., з яких особисто авторці належить 4,06 друк. арк., у тому числі: 2 розділи в колективних монографіях, 7 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science, 15 публікацій у збірниках тез конференцій різних рівнів, 2 з яких індексовані у базі даних Scopus.

7. Відповідність дисертаційного дослідження встановленим вимогам.

Дисертаційна робота за структурою, логічністю викладу, обсягом та оформленням відповідає вимогам, що затверджено Постановою Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» №44 від 12 січня 2022 року.

Дисертаційне дослідження Дуванової О.С. містить анотацію двома мовами (українською та англійською), список опублікованих праць, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, висновки до кожного розділу окремо та до всієї роботи загалом, список використаних джерел і додатки. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 225 сторінок, зокрема обсяг основного тексту – 177 сторінок, 25 таблиць, 36 рисунків, 10 формул, 7 додатків та список літератури з 199 найменувань. Робота виконана в науковому стилі, має чітку логічну послідовність, що забезпечує досягнення поставлених задач. Оформлення дисертації відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 № 40 зі змінами від 31.05.2019.

8. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Результати перевірки дисертаційної роботи Дуванової О.С. на наявність ознак академічного плагіату встановили коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Отже, можна зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності здобувачкою.

9. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційного дослідження.

Оцінюючи в цілому позитивно дисертаційне дослідження Дуванової О.С., вважаю за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні положення:

1. На стор. 51–52 дисертаційної роботи (розділ 1.1) представлено періодизацію зміни наукового інтересу до питань кооперації та сталого розвитку територіальних громад (на основі бібліометричного аналізу з використанням інструментарію VOSviewer). Погоджуючись в цілому із виділеними етапами за період 2008-2016 років, вважаємо, що робота значно б виграла, якби була надана більш детальна характеристика ключових подій наднаціонального рівня, які суттєво вплинули на формування теоретичних та практичних засад розвитку відносин кооперації в контексті сталого місцевого розвитку на кожній з виокремлених еволюційних стадій.

2. У розділі 1.2 дисертантка досліджує організаційні основи та форми міжмуніципальної кооперації (стор. 65), що сприяє глибшому розумінню механізмів кооперації громад. На рисунку 1.13 наведено форми міжмуніципального співробітництва, проте далі по тексту дослідниця не розкриває, в яких випадках доцільно застосовувати ту чи іншу форму співробітництва, що, на нашу думку, є важливим для повного розуміння теми.

3. Позитивної оцінки заслуговують напрацювання авторки щодо розвитку методичних засад дослідження ролі та місця агрокооперативів у забезпеченні сталого розвитку сільськогосподарських територій, що базуються на поєднанні методів різниць (difference-in-differences) та на множинному регресійному аналізі на основі методу найменших квадратів (розділ 2.3). Підтверджено позитивний вплив агрокооперативів на місцевий розвиток, зокрема на показники соціально-економічного розвитку та сталого землекористування. Проте дослідниця не сформувала список чітких заходів, які можуть бути впроваджені місцевою владою для стимулювання створення агрокооперативів в сільських громадах України, зазначивши лише, що отримані результати є підставою для формування державної, регіональної і місцевої політики стимулювання створення агрокооперативів в сільських громадах України. Доцільно розробити детальні рекомендації для громад щодо розбудови агрокооперативів.

4. У розділі 3.1 дисертантка досліджує вплив міжмуніципального співробітництва на показники сталого розвитку територіальних громад, застосовуючи методи багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу (стор. 137-148). Позитивно оцінюючи емпіричне застосування методичного інструментарію, разом з тим, доцільно було б додати до економетричних моделей логістичні параметри, такі як транспортна доступність між громадами, наявність залізничних сполучень, транспортні витрати тощо. Вважаємо, що дослідження лише виграло б від цього, оскільки громади значною мірою залежать від забезпечення своїх логістичних потреб.

5. В розділі 3.1 авторка досліджує світові практики міжмуніципального співробітництва в контексті вирішення проблем територіального масштабу та розподілу ресурсів та наводить аргументи на користь міжмуніципального співробітництва (стор. 132-133). Проте недостатньо уваги приділено можливим ризикам та викликам, пов'язаним із впровадженням міжмуніципального співробітництва.

6. У пункті 3.2 авторка використовує модифіковану шкалу Харрінгтона для розмежування розрахованого інтегрального індексу фінансової спроможності економічного розвитку на рівні кожної окремої об'єднаної територіальної громади та регіону за п'ятьма рівнями фінансової спроможності (кризовий, низький, задовільний, помірний (вище середнього), високий рівень). Позитивно оцінюючи застосування шкали Харрінгтона, що полегшує інтерпретацію результатів та забезпечує їх порівняння між різними об'єктами або періодами часу, вважаємо, що доцільно було провести кластерний аналіз за допомогою методу Ворда та k-середніх, це дозволило б глибше зрозуміти структуру даних і розробити обґрунтовані рекомендації для територіальних громад.

Зауваження мають дискусійний характер та не впливають на позитивний висновок щодо аналізованої дисертації.

10. Загальна оцінка роботи, її відповідність встановленим вимогам.

Оцінюючи результати дисертаційної роботи Дуванової Оксани Сергіївни на тему «Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації», варто відзначити, що наукова робота є завершеним, комплексним та самостійно виконаним дослідженням, що відповідає поставленим завданням.

Наукова і практична цінність дисертаційної роботи підтверджується науковими статтями та іншими публікаціями Дуванової О.С., а основні результати проведеного дослідження пройшли апробацію на тематичних науково-практичних конференціях та в науково-дослідних роботах. Авторка у дисертаційній роботі використовує лише ті ідеї та положення, які є її власним внеском.

Зміст і структура дисертаційного дослідження відповідають обраній темі, забезпечують досягнення мети та вирішення поставлених наукових задач. Винесені на захист пункти наукової новизни, практичні рекомендації та висновки є достовірними і повністю розкриті в роботі.

Актуальність дисертаційної роботи Дуванової Оксани Сергіївни на тему «Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації», достатній ступінь наукової новизни, обґрунтованість висновків і рекомендацій, кількість та якість публікацій відповідають вимогам Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» №44 від 12 січня 2022 року, а автор дисертаційного дослідження – Дуванова Оксана Сергіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

докторка економічних наук,
професорка, проректорка з наукової
роботи Національного університету
«Чернігівська Політехніка»

Вікторія МАРГАСОВА